

بررسی وضعیت زناشویی در ایران

بر اساس سرشماری سال‌های

۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

بسمه تعالی

پیش‌گفتار

ازدواج واقعه‌ای اجتماعی، زیستی و فرهنگی است که به دلایل نقش بنیادین آن در تشکیل خانواده از اهمیت بسزایی برخوردار است و مبنای تشکیل خانواده، یعنی اولین و مهم‌ترین واحد اجتماعی است. به‌طوری که پایداری گروه و زندگی کمی و کیفی نسل‌های متوالی به ازدواج بستگی دارد. تشکیل خانواده یکی از نهادهای اجتماعی است که برای انجام وظایفی چون تولید نسل، پرورش کودکان، انتقال فرهنگ و وسیله‌ای برای ایجاد نظم در روابط افراد به وجود آمده است. بنابراین ارتباط ازدواج و تشکیل خانواده با تجدید نسل، بسیار تنگاتنگ است.

هر جامعه‌ای در مورد شکل و ابعاد ازدواج قوانینی دارد و سن شروع ازدواج نیز تابع این قوانین است که معمولاً در کشورهای مختلف متفاوت می‌باشد. در دوران نوین و در جوامع در حال توسعه از جمله ایران، ماهیت و اشکال ازدواج و پیامدهای اجتماعی آن در خانواده و جامعه و به‌طور کلی الگوهای همسرگزینی و نظام خانواده تحت تأثیر عوامل گوناگون اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دچار تغییر و تحول شده است. تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت به عنوان یک عامل اولیه و مستقل، منجر به بروز اختلال در وضعیت ازدواج در جامعه می‌شود. این تغییر ساختاری، پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را به دنبال دارد که در مقاطع زمانی گوناگون، به شکل انواع مشکلات اقتصادی و اجتماعی خود را به جامعه تحمیل می‌کند.

جوامع انسانی طی دو قرن اخیر، شاهد افزایش قابل توجه سن ازدواج بوده است. این افزایش نخست در کشورهای اروپایی اتفاق افتاد و سپس در قرن بیستم به کشورهای در حال توسعه سرایت کرد.^۱

^۱- لوکاس دیوید و میر پاول، (۱۳۸۱)، «درآمدی بر مطالعات جمعیتی»، ترجمه حسین محمودیان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

افزایش قابل توجه سن ازدواج زنان (سن ازدواج بیش‌تر از سن بلوغ) پس از قرن‌ها تجربه‌ی ازدواج زودرس، پدیده‌ای مهم در تغییرات اجتماعی به شمار می‌رود.

تشکیل خانواده در سنین بالاتر می‌تواند تبعات مختلفی را به همراه داشته باشد. یکی از مهم‌ترین اثرات آن از نظر جمعیت‌شناختی، ایجاد دگرگونی در الگوهای زاد و ولد است. علاوه بر این، ازدواج افراد در سنین بالاتر می‌تواند ساختار خانواده، تعامل اعضای آن با یکدیگر و الگوهای رفتاری افراد خانواده را از طریق دگرگونی در چرخه‌ی زندگی خانوادگی متأثر سازد. عوامل مختلفی می‌توانند سن ازدواج را تحت تأثیر قرار دهند که از جمله می‌توان به میزان تحصیلات، اشتغال به کار خارج از خانه (برای زنان)، در دسترس بودن همسر مناسب، میزان آزادی در انتخاب همسر و موقعیت زنان اشاره کرد.

در این تحقیق سعی شده است در حد امکان با استفاده از نتایج سرشماری سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، وضعیت زناشویی کشور طی دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ ترسیم و تأثیر عوامل جمعیتی و برخی از عوامل اجتماعی و اقتصادی بر وضع زناشویی مورد بررسی قرار گیرد. به این منظور تحقیق حاضر در سه فصل ارائه شده است. در فصل اول کلیات تحقیق آورده شده است. در فصل دوم به مبانی نظری و مطالعات انجام شده در داخل و خارج از کشور در زمینه زناشویی پرداخته شده است. در نهایت در فصل سوم به طور تفصیلی وضعیت زناشویی در کل کشور و به تفکیک مناطق شهری و روستایی و در پاره‌ای از موارد به تفکیک استان‌های کشور در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ (سال‌های سرشماری) بررسی و مورد مقایسه قرار گرفته است.

این طرح با همکاری خانم‌ها فاطمه زندی (مجری طرح)، مرجان دامن‌کشیده و خدیجه کریمی چایجانی (همکاران طرح) انجام شده است که بدین‌وسیله از زحمات یکایک آن‌ها تقدیر و تشکر می‌شود.

گزارش حاضر به همت خانم نجمه ناظریان تایپ و اصلاح شده است که از زحمات ایشان نیز تقدیر و تشکر می‌گردد.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پائیز ۱۳۸۸

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل ۱: کلیات.....
۳	۱-۱- مقدمه.....
۳	۱-۲- بیان مسئله.....
۴	۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....
۶	۱-۴- اهداف تحقیق.....
۷	۱-۵- روش تحقیق.....
۷	۱-۶- سؤالات مورد تحقیق.....
۷	۱-۷- فرضیات تحقیق.....
۸	۱-۸- تعریف واژگان.....
۱۱	۱-۹- شاخص‌های به‌کار رفته در تحقیق.....
۱۵	فصل ۲: مبانی نظری و مروری بر مطالعات انجام شده.....
۱۷	۲-۱- مقدمه.....
۱۷	۲-۲- تعریف ازدواج.....
۲۰	۲-۳- مبانی نظری.....
۲۰	۲-۳-۱- تئوری مدرنیزه ویلیام گود.....
۲۱	۲-۳-۲- چارچوب جامعه‌شناختی دیکسون.....
۲۲	۲-۳-۳- نظریه کارکردگرایی ساختی ویژه اندیشه‌های پارسونز و جانسون.....
۲۳	۲-۳-۴- سایر نظریه‌ها.....
۲۷	۲-۴- مروری بر مطالعات انجام شده.....

۲۷	۲-۴-۱- مروری بر مطالعات انجام شده در ایران
۳۳	۲-۴-۲- مروری بر مطالعات انجام شده در خارج
۳۷	فصل ۳: بررسی وضعیت زناشویی در ایران
۳۹	۳-۱- مقدمه
۳۹	۳-۲- وضع زناشویی
۳۹	۳-۲-۱- بررسی وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر در سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵
۴۷	۳-۳- سواد و آموزش
۴۷	۳-۳-۱- بررسی وضعیت زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک سواد در مناطق شهری و روستایی در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵
۵۰	۳-۳-۲- وضعیت سواد جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر افراد هرگز ازدواج نکرده
۵۳	۳-۳-۳- وضعیت جمعیت باسواد ۱۰ ساله و بیش تر افراد هرگز ازدواج نکرده برحسب مقاطع تحصیلی
۶۲	۳-۳-۴- وضعیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر هرگز ازدواج نکرده برحسب جنس، گروه‌های سنی و مقاطع تحصیلی
۶۹	۳-۴- وضع فعالیت
۶۹	۳-۴-۱- وضعیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر دارای همسر برحسب وضع فعالیت
۷۲	۳-۴-۲- وضعیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر بی همسر بر اثر طلاق برحسب وضع فعالیت
۷۶	۳-۴-۳- وضعیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر بی همسر بر اثر فوت همسر برحسب وضع فعالیت
۸۰	۳-۴-۴- وضعیت جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر هرگز ازدواج نکرده برحسب وضع فعالیت
۸۳	۳-۵- شاخص‌های زناشویی
۸۳	۳-۵-۱- نرخ خام ازدواج، طلاق و نسبت طلاق به ازدواج به تفکیک استان‌ها
۹۲	۳-۵-۲- میانگین سن مردان و زنان برحسب وضع زناشویی
۹۶	۳-۵-۳- پیش‌رسی ازدواج

۳-۵-۴- تغییرات نسبت تجرد قطعی ۹۹

۳-۵-۵- فاصله سنی زن و شوهر ۱۰۲

منابع ۱۰۵

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در این فصل که فصل آغازین این تحقیق می‌باشد به بیان مسئله، اهمیت و ضرورت انجام تحقیق، اهداف، روش، سؤالات و فرضیه‌های تحقیق، تعریف واژگان و معرفی شاخص‌های بکار رفته در تحقیق پرداخته شده است.

۱-۲- بیان مسئله

به اعتقاد جامعه‌شناسان "ازدواج" پیوند دو جنس مخالف بر پایه روابط پایای جنسی است. در تعریف ازدواج روابط جسمانی بین دو انسان از دو جنس مخالف، خودبخود کافی نبوده و مستلزم انعقاد قرارداد اجتماعی می‌باشد که روابط جسمانی را مشروعیت می‌بخشد، به بیان دیگر تحقق ازدواج منوط به تصویب اجتماعی است. به اعتقاد کارلسون ازدواج فرآیندی است که از کنش متقابل دو فرد (مرد و زن) که برخی شرایط قانونی را تحقق و مراسمی را برای برگزاری زناشویی خود بپا داشته‌اند و عمل آنان مورد پذیرش قانون قرار گرفته است، تشکیل می‌شود.

ازدواج به عنوان منشاء خانواده، در واقع یکی از پیچیده‌ترین روابط اجتماعی میان دو جنس مخالف در جهان طبیعت می‌باشد که دارای ابعاد و پیامدهای زیستی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی است و از منظر علوم مختلف نظیر روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، جمعیت‌شناسی و ... قابل مطالعه و بررسی است. ازدواج آثار مستقیم و غیرمستقیمی را بر زندگی فردی و اجتماعی افراد برجای می‌گذارد.

ازدواج از جنبه جامعه‌شناختی، دارای ساختار، ماهیت، کارکرد و پیامدهای اجتماعی پیش‌بینی شده و پیش‌بینی نشده‌ی مثبت و منفی، آسیب‌زدا یا آسیب‌زا است که کنش و واکنش اجتماعی اعضای جامعه و ساختار اجتماعی را متأثر می‌سازد.

امروزه تغییرات سریع اجتماعی و دگرگونی الگوهای فرهنگی و برخورد و تضاد میان هنجارها و نقش‌های اجتماعی پیامدهایی را در جامعه در پی داشته است. تغییرات اجتماعی دراز مدت مانند صنعتی شدن، تمدن‌گرایی یک جامعه و تحولات کوتاه مدت چون اثرات ناشی از جنگ و بحران

اقتصادی، تورم، بلایا و مصایب همگی در تشکیل خانواده و تغییرات آن مؤثر است. تغییرات اجتماعی منجر به تغییر نگرش‌ها، نیازها و روابط انسانی می‌شود و دستیابی به ارزش‌های نوین در برخی جنبه‌های زندگی اختلالاتی ایجاد می‌کند. تقاضای تأمین زندگی بهتر برای جوانان و کاهش توانایی خانواده در حمایت از جوانان در کنار سایر عوامل از جمله عوامل جمعیت‌شناختی و عوامل اقتصادی، نرخ ازدواج را کاهش داده است.

وضعیت زناشویی با محاسبه شاخص‌هایی، مانند عمومیت ازدواج، پیش‌رسی ازدواج، مجرد قطعی و میانگین سن ازدواج قابل بررسی است. در این گزارش با کمک شاخص‌های مرتبط با زناشویی به بررسی چگونگی وضعیت زناشویی در کشور طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ و سال ۱۳۸۷ پرداخته شده است. همچنین عواملی مانند محل سکونت، سواد، سطح تحصیلات و وضع فعالیت مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۱- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

در دوران نوین و در جوامع رو به توسعه از جمله ایران، ماهیت و اشکال ازدواج و پیامدهای اجتماعی آن در خانواده و جامعه و به‌طور کلی الگوهای همسرگزینی و نظام خانواده تحت تأثیر عوامل گوناگون اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دچار تغییر و تحول شده است. چنانچه برتراندراسل فیلسوف بزرگ و ریاضی‌دان معروف معاصر می‌نویسد: در دنیای امروز، ضرورت‌ها و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، برخلاف تدبیر و میل ما ازدواج جوانان را به تأخیر افکنده است به همین جهت جوانان امروزی مدتی طولانی را در فاصله میان بلوغ و ازدواج که بخش بسیار حساس و دوران طغیان‌گریزه و صعوبت مقاومت در برابر هوی و هوس و ظاهر فریبنده زندگی است ناگزیرند به هر صورت بگذرانند. ما نمی‌بایست این بخش حساس را از حساب عمر و یا نظام اجتماعی بشری ساقط کنیم و اگر بخواهیم حسابی برای این بخش طولانی و حساس عمر باز نکنیم

و فکری در این باره ننمائیم، نتیجه آن شیوع فساد و بی‌اعتنایی نسبت به بهداشت نسل، اخلاق و اصول در میان مردان و زنان اجتماع خواهد بود.^۱

از دیدگاه جامعه‌شناسی، ازدواج یک قرارداد اجتماعی و ضامن بقای نسل انسان است و آرامش و امنیت در یک جامعه، نتیجه ازدواج سالم و محیط آرام‌بخش خانواده است. از دید روانشناسی ازدواج یکی از بالاترین ترکیبات روانی را در بردارد. از نظر پزشکی، بیش‌ترین ضایعات انسانی و بیماری‌ها، متوجه افراد مجرد است و سهم ازدواج و کاهش آن حائز اهمیت است. از نظر علمای اخلاق، ازدواج می‌تواند از اشاعه فساد و فحشا و رفتارهای ناپسندی که می‌تواند پیامد مستقیم عنان گسیختگی غرایز جنسی باشد جلوگیری کند و یکی از پایه‌های حفظ سلامت جامعه است. از دیدگاه اسلام، ازدواج ضمن دارا بودن همه ویژگی‌های لازم در حفظ روابط خانوادگی و اجتماعی و بقاء نسل و جلوگیری از انحراف‌های مختلف، عبادت به شمار می‌آید و راهی است که به کمال انسان منتهی می‌شود. ازدواج در اصلاح کمبودهای اجتماعی، تضمین بهداشت روانی، کاهش رفتارهای زشت اخلاقی، نقش تعیین‌کننده و بس مهمی دارد.^۲ بنابراین مجموعه عوامل فوق خود گویای ضرورت انجام چنین تحقیقی را آشکار می‌سازد.

می‌دانیم برای این‌که ازدواج صورت پذیرد جوانان (خصوصاً پسران) باید به بلوغ اقتصادی و اجتماعی برسند تا بتوانند ازدواج کنند. با نگاهی به آمار میانگین سن ازدواج مشاهده می‌شود که در سال‌های اخیر این میانگین به تدریج افزایش یافته است. این واقعیت نشان می‌دهد که امروزه جوانان دیرتر به بلوغ اقتصادی و اجتماعی می‌رسند و فاصله میان بلوغ جنسی، عاطفی و بلوغ اقتصادی و اجتماعی آن‌ها روز به روز بیشتر می‌شود و در این فاصله جوانان بلا تکلیف و سرگردان هستند. توجه به این نکته و از بین بردن موانعی که فاصله را افزایش می‌دهند از ضروریات است. زیرا در این دوره بلا تکلیفی جوان و به تبع آن جامعه در معرض خطر قرار دارد و به نظر می‌رسد نادیده گرفتن عوارض جسمی و روحی و روانی این تأخیر اصلاً به صلاح جامعه

۱- پاک نژادپناهی، (۱۳۵۴). "ازدواج و بررسی آن در جامعه اسلامی"، دانشگاه تهران.

۲- عبداللهی، (۱۳۶۶). "نظام اسلامی، مسایل و مشکلات نسل نو"، ص ۷.

اسلامی نباشد. بنابراین نتایج این تحقیق می‌تواند در اختیار تمامی دستگاه‌های فرهنگی و اقتصادی کشور قرار گیرد تا منابع و امکانات خود را در جهت فراهم نمودن زمینه مساعد ساماندهی امر ازدواج بسیج نمایند و دستگاه‌های فرهنگی با برنامه‌های مناسب از طریق رسانه‌های جمعی از گسترش دامنه تغییرات بازدارنده ازدواج ممانعت به عمل آورند.

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف کلی:

هدف کلی در این گزارش بررسی روند تغییرات وضعیت زناشویی کشور در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ می‌باشد.

اهداف تفصیلی:

- ۱- بررسی میزان‌های خام ازدواج و طلاق (۷۵، ۸۵ و ۸۷) کل کشور به تفکیک استان‌ها.
- ۲- توزیع جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر برحسب وضع زناشویی به تفکیک جنس و شهری و روستایی.
- ۳- بررسی تفاوت همسر‌داری و بی‌همسری (طلاق- فوت) در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر حداقل یک‌بار ازدواج کرده به تفکیک شهری و روستایی.
- ۴- محاسبه شاخص‌های ازدواج (عمومیت ازدواج، میانگین سن ازدواج، مجرد قطعی و پیش‌رسی ازدواج).
- ۵- بررسی وضع زناشویی جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر برحسب وضع فعالیت به تفکیک جنس و شهری و روستایی.
- ۶- بررسی الگوی ازدواج نکرده‌ها در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک سن و جنس.
- ۷- میانگین سن افراد دارای همسر، بی‌همسر بر اثر طلاق و بی‌همسر بر اثر فوت.
- ۸- افراد هرگز ازدواج نکرده به تفکیک وضع فعالیت و تحصیل.

۱-۵- روش تحقیق

روش تحقیق در این گزارش، روش تحلیلی- توصیفی می‌باشد که از نتایج سرشماری سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و همچنین منابع آماری مورد نیاز که توسط مرکز آمار ایران، ثبت احوال و سایر ارگان‌های مربوطه تهیه شده است، استفاده می‌گردد.

۱-۶- سؤالات مورد تحقیق

- ۱- آیا تحصیلات پسران و دختران در افزایش سن ازدواج تأثیرگذار است؟
- ۲- آیا میان سن در اولین ازدواج و محل اقامت رابطه وجود دارد؟
- ۳- آیا میان پیش‌رسی ازدواج و وضع سواد رابطه وجود دارد؟
- ۴- آیا میان مجرد قطعی و وضع سواد رابطه وجود دارد؟
- ۵- آیا میان سن در اولین ازدواج و محل اقامت رابطه وجود دارد؟
- ۶- آیا تعداد دفعات تغییر وضعیت ازدواج در مردان بیش‌تر از زنان است؟
- ۷- آیا تعداد دفعات تغییر وضعیت ازدواج در مناطق شهری بیش‌تر از مناطق روستایی است؟
- ۸- آیا محل اقامت (شهری یا روستایی) با میزان خام ازدواج مرتبط است؟
- ۹- آیا محل اقامت (شهری یا روستایی) با میزان طلاق مرتبط می‌باشد؟

۱-۷- فرضیه‌های تحقیق

فرضیات این تحقیق شامل برداشت از مطالعات نظری و پیش‌فرض‌های اولیه است که به صورت ذیل فهرست می‌شود:

- ۱- بین سن ازدواج و میزان سواد و تحصیلات ارتباط مستقیم وجود دارد.
- ۲- میزان مجرد قطعی در بین زنان با سواد بیش‌تر است.
- ۳- پیش‌رسی ازدواج در افراد بی‌سواد بیش‌تر از افراد باسواد و در نقاط روستایی بیش‌تر از نقاط شهری است.

۴- میانگین سن ازدواج در افراد باسواد بیش تر از افراد بی سواد و در نقاط شهری بیش تر از نقاط روستایی است.

۵- میانگین سن ازدواج در افراد با تحصیلات عالی بیش تر است.

۶- مجرد قطعی در مردان بیشتر از زنان و در نقاط شهری بیش تر از نقاط روستایی است.

۷- تعداد دفعات تغییر وضعیت ازدواج در بین مردان بیش تر از زنان و در مناطق شهری بیش تر از مناطق روستایی است.

۸- میزان خام ازدواج در مناطق شهری بیش تر از مناطق روستایی است.

۹- میزان خام طلاق در مناطق شهری بیش تر از مناطق روستایی است.

۸-۱- تعریف واژگان

• محل سکونت:

- ساکن در نقاط شهری: منظور از ساکن در نقاط شهری، جمعیت ساکن در هریک از محدوده‌های بخش، شهرستان، استان یا کشور، جمعیت کلیه شهرهایی است که در همان محدوده قرار دارد.

- ساکن در نقاط روستایی: منظور از ساکن در نقاط روستایی، جمعیت ساکن در هریک از محدوده‌های دهستان، بخش، شهرستان، استان یا کشور و جمعیت کلیه آبادی‌هایی است که در همان محدوده قرار دارد.

• سطح تحصیلات:

وضعیت تحصیلی پاسخگویان در هفت رده طبقه‌بندی شده است:

ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، عالی، پیش‌دانشگاهی، سوادآموزی و سایر دوره‌های تحصیلی (تحصیلات علوم دینی، تحصیلات غیررسمی و دوره تحصیلی نامشخص).

• کار:

آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی (فکری یا بدنی) است که به منظور کسب درآمد (نقدی یا غیرنقدی) صورت پذیرد و هدف آن تولید کالا یا ارائه خدمت باشد.

• شاغل^۱:

در سرشماری افراد زیر شاغل به حساب می‌آیند:

- کسانی که در هفت روز پیش از مراجعه مأمور سرشماری کار می‌کرده‌اند هرچند در شغل معمول خود کار نکرده باشند.
- کسانی که دارای شغلی هستند ولی در هفت روز گذشته به عللی از قبیل مرخصی، بیماری و ... حداقل یک ساعت کار نکرده‌اند.
- کسانی که شغل مستمر نداشته ولی در هفت روز گذشته حداقل ۲ روز (در سرشماری ۱۳۸۵، به کمتر از دو روز حداقل یکساعت تغییر پیدا کرد) کار کرده‌اند.
- کسانی که تحت عنوان کارآموز در هفت روز گذشته، مطابق تعریف کار، به کار اشتغال داشته‌اند.
- کسانی که دارای شغلی هستند ولی در هفت روز گذشته به اقتضای فصل و ماهیت فصلی کار خود، کار نکرده‌اند (بیکاران فصلی) مشروط بر اینکه در جستجوی کار دیگری هم نبوده‌اند.
- کسانی که به دلایلی نظیر تغییرات موقت سازمانی یا خرابی دستگاه‌ها و ماشین‌آلات، نداشتن مشتری یا سفارش به‌طور موقت سرکار نرفته‌اند.
- کسانی که به انجام خدمت وظیفه عمومی مشغول هستند.
- کسانی که برای یکی از اعضای خانوار خود که با وی نسبت خویشاوندی نیز دارد، کار می‌کنند و از این بابت مزد و حقوق دریافت نمی‌کنند (کارکنان فامیلی بدون مزد).

^۱ قابل ذکر است که تعریف شاغل در سرشماری سال ۱۳۷۵ به افرادی گفته می‌شود که در ۷ روز گذشته حداقل دو روز کار کرده باشند و در سرشماری سال ۱۳۸۵ به افرادی گفته می‌شود که در ۷ روز گذشته حداقل یک ساعت کار کرده باشند.

- کسانی که از سازمان محل کار خود بورسیه تحصیلی گرفته‌اند و مشغول به تحصیل هستند و به این دلیل در ۷ روز پیش از مراجعه مأمور سرشماری کار نکرده‌اند.

• **بیکار:**

- افرادی که در ۷ روز پیش از مراجعه مأمور سرشماری حداقل یک ساعت کار نکرده‌اند و دارای شغلی نیز نبوده‌اند و آماده به کار باشند.

• **محصل:**

- افرادی که شاغل یا بیکار نباشند و طبق برنامه‌های آموزش رسمی کشور در حال تحصیل هستند یا در خارج از کشور مشغول به تحصیل هستند.

• **خانه‌دار:**

- خانه‌دار به کسانی گفته می‌شود که شاغل، بیکار (جویای کار) و محصل به حساب نمی‌آیند و مشغول انجام وظایف خانه‌داری هستند.

• **ازدواج:**

عقدی است که به موجب آن مرد و زن برای مدت محدود (نکاح منقطع) یا به منظور تشکیل خانواده و زندگی مشترک دائمی (نکاح دائم) قانوناً با هم زندگی می‌کنند.

• **وضع زناشویی:**

- **دارای همسر:** زنان یا مردانی که عقد ازدواج بسته‌اند، اعم از اینکه هنگام آمارگیری با همسر خود زندگی مشترک داشته یا نداشته باشند، دارای همسر محسوب می‌شوند.

- **بی‌همسر بر اثر فوت همسر:** زنان یا مردانی که همسرشان شهید شده یا فوت کرده است و تا زمان آمارگیری مجدداً ازدواج نکرده‌اند بی‌همسر بر اثر فوت همسر شناخته می‌شوند.

- **بی‌همسر بر اثر طلاق:** زنان یا مردانی که از همسر خود بر اثر طلاق جدا شده و تا زمان آمارگیری مجدداً ازدواج نکرده‌اند، بی‌همسر بر اثر طلاق تلقی می‌شوند.

• پیش‌رسی ازدواج:

ازدواج زن و مرد را پیش از سنی که به وسیله قانون، شرع یا عرف برای زناشویی تعیین گردیده ازدواج پیش‌رس می‌گویند.

• عمومیت ازدواج:

عمومیت ازدواج، درجه رواج آنرا در جامعه نشان می‌دهد. نسبت افرادی که تا سن ۵۰ سالگی دست‌کم یکبار ازدواج کرده‌اند از شاخص‌هایی است که در تعیین عمومیت ازدواج در یک جامعه به کار گرفته می‌شود.

۱-۹- شاخص‌های به کار رفته در این تحقیق

• میانگین سن در اولین ازدواج:

از بررسی آماری تعداد افراد هرگز ازدواج نکرده در گروه سنی ۴۹-۱۵ بدست می‌آید، میانگین سن در اولین ازدواج به روش هاینال براساس فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$\text{میانگین سن در اولین ازدواج} = \frac{10 + 55 \sum_{i=1}^{49} S_i - 50 \times S_{50}}{10 - S_{50}}$$

که در آن: S_i درصد افراد هرگز ازدواج نکرده در گروه سنی i ام و S_{50} درصد افراد ازدواج نکرده تا سن ۵۰ سالگی می‌باشد.

• میزان پیش‌رسی ازدواج:

در این تحقیق این شاخص از تقسیم جمعیت ۱۴-۱۰ ساله زنان و ۱۹-۱۵ ساله مردان حداقل یکبار ازدواج کرده به کل جمعیت ۱۴-۱۰ ساله زنان و ۱۹-۱۵ ساله مردان و ضرب آن در عدد ۱۰۰ به دست می‌آید.

جمعیت ۱۹-۱۵ ساله حداقل یکبار ازدواج کرده

$$100 \times \frac{\text{میزان پیش‌رسی ازدواج مردان}}{\text{جمعیت ۱۹-۱۵ ساله}}$$

جمعیت ۱۹-۱۵ ساله

جمعیت ۱۴-۱۰ ساله حداقل یکبار ازدواج کرده

$$100 \times \frac{\text{میزان پیش‌رسی ازدواج زنان}}{\text{جمعیت ۱۴-۱۰ ساله}}$$

جمعیت ۱۴-۱۰ ساله

• نسبت تجرد قطعی:

نسبت تجرد در هر سن منفرد یا در هر گروه سنی از تقسیم تعداد مجردین آن سن یا گروه سنی بر کل جمعیت آن بدست می‌آید و معمولاً نسبت تجرد در ۵۰ سالگی به عنوان سن تجرد قطعی در نظر گرفته می‌شود. در این تحقیق میانگین نسبت‌های تجرد در گروه‌های سنی ۴۹-۴۵ و ۵۴-۵۰ به عنوان نسبت تجرد قطعی در نظر گرفته شد.

$$S_{50} = \frac{S_{45-49} + S_{50-54}}{2}$$

• عمومیت ازدواج:

این شاخص بصورت زیر محاسبه می‌شود:

$$\text{تجرد قطعی} - 1 = \text{عمومیت ازدواج}$$

• نسبت باسوادی:

این نسبت در هر جامعه از تقسیم تعداد افراد باسواد در یک سن یا گروه سنی معین به کل جمعیت آن سن یا گروه سنی به دست می‌آید و معمولاً بصورت درصد بیان می‌شود.

• میزان شهرنشینی:

عبارت است از نسبت تعداد جمعیت ساکن در نقاط شهری به جمعیت کل.

جمعیت ساکن در نقاط شهری

$$\text{میزان شهرنشینی} = \frac{\text{جمعیت ساکن در نقاط شهری}}{\text{جمعیت کل}} \times 100$$

جمعیت کل

• میزان اشتغال:

عبارت است از نسبت تعداد جمعیت شاغل به جمعیت فعال (شاغل و بیکار).

جمعیت شاغل زن یا مرد

$$\text{میزان اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل زن یا مرد}}{\text{جمعیت فعال (شاغل و بیکار) زن یا مرد}} \times 100$$

جمعیت فعال (شاغل و بیکار) زن یا مرد

• میزان بیکاری:

عبارت است از نسبت تعداد جمعیت بیکار به جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر.

جمعیت بیکار

$$\text{میزان بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار}}{\text{جمعیت فعال}} \times 100$$

جمعیت فعال

• نرخ خام ازدواج:

عبارت است از نسبت تعداد واقعه ازدواج در یک سال معین به جمعیت میانه همان سال.

تعداد واقعه ازدواج در سال

$$\text{نرخ خام ازدواج} = \frac{\text{تعداد واقعه ازدواج در سال}}{\text{جمعیت میانه همان سال}} \times 100$$

جمعیت میانه همان سال

• نرخ خام طلاق:

عبارت است از نسبت تعداد واقعه طلاق در یک سال معین به جمعیت میانه همان سال.

تعداد واقعه طلاق در سال

$$\text{نرخ خام طلاق} = \frac{\text{تعداد واقعه طلاق در سال}}{\text{جمعیت میانه همان سال}} \times 100$$

جمعیت میانه همان سال

فصل دوم

مبانی نظری و مروری بر مطالعات انجام شده

ازدواج عامل پیدایی خانواده است و خانواده از دیدگاهی یک نشان یا نماد اجتماعی شمرده می‌شود و برآیند یا انعکاسی از کل جامعه است. نهاد خانواده مثل نهادهای اجتماعی دیگر از تحولات اجتماعی مهم تأثیر می‌پذیرد تحولات عظیم و گسترده‌ای که در اروپای دوره رنسانس پدید آمد و خانواده اروپایی را کاملاً متحول کرد و حتی بر اصلی‌ترین کارکردهای خانواده مثل روابط تعریف شده زن و مرد، فرزندآوری و پرورش فرزند و ... اثرات مهمی بر جای نهاد و تعامل خانواده با نهادهای اجتماعی دیگر چون اقتصاد، سیاست، آموزش و پرورش را دگرگون ساخت. این تغییر در ساختار و کارکردهای خانواده از جوامع صنعتی به جوامع دیگر همچون جامعه ما سرایت کرد و علی‌رغم تفاوت‌های مهمی که هم‌اکنون خانواده ایرانی را از خانواده غربی متمایز می‌کند خانواده ایرانی را دچار تحول کرد به گونه‌ای که میان نیازهای این خانواده با خانواده عصر قاجار تفاوت‌های مهمی وجود دارد.

در این فصل ضمن تعریف ازدواج، ابتدا مروری بر مبانی نظری در زمینه ازدواج خواهیم داشت، سپس به برخی از مطالعات انجام شده در ایران و خارج اشاره خواهد شد.

۲-۲- تعریف ازدواج^۱

ازدواج در میان جوامع بشری سابقه طولانی دارد به گونه‌ای که همزمان با پیدایش نخستین انسان در کره زمین، شاهد ظهور آن بوده‌ایم. براساس گفته‌های صاحبان ادیان، نخستین ازدواج بین آدم و حوا به وقوع پیوسته است. از سوی دیگر، این امر مورد توجه علما و فلاسفه یونان باستان قرار داشته است. چنان‌که به زعم افلاطون برای آنکه یک جمهوری خوب سازمان پیدا کند، قوانین اصلی آن باید قوانینی باشد که زناشویی را سازمان بخشد.^۲

^۱ -Marriage

^۲ - ساروخانی، ب، (۱۳۷۰). "جامعه‌شناسی خانواده"، تهران: انتشارات سروش، ص ۳۲.